

NOSZKÓ-HORVÁTH MIHÁLY

A SZOVJET KÉNYSZERMUNKA INTÉZMÉNYE A MAGYAR KÁRPÓTLÁSI JOGSZABÁLYOK TÜKRÉBEN ÉS A VONATKOZÓ KÁRPÓTLÁSI IRATOK

BEVEZETÉS

Szovjet hadifogság, szovjet kényszermunka, málenkij robot; kevés olyan közösség van Magyarországon, ahol ezek a fogalmak, illetve a mögöttük lévő fájdalmas emlékek a közösségi vagy családi emlékezet szomorú részei ne lennének. Sok embert érintő, sok szenvedéssel járó, számos emberi sorsot tönkretévő szabadságelvonás volt, ahonnan sok esetben nem tértek haza az elhurcoltak. Ezeket a tényeket elismerve, a rendszerváltást követően a jogalkotó a személyi sérelmek miatti kárpótlási jogszabályok megalkotásakor kiemelt csoportként kezelte a szovjet kényszermunkára hurcoltak körét. Céлом nem a kényszermunka történelmi részleteinek ismertetése, hiszen ezt már sokan megtették előttem, hanem az, hogy megismerhetőek legyenek a szovjet kényszermunka miatti kárpótlási eljárások lényegi elemei, és a kárpótlási folyamat során keletkezett iratanyag főbb jellemzői.

SZOVJET KÉNYSZERMUNKA, MINT SZABADSÁGKORLÁTOZÁS A SZEMÉLYI KÁRPÓTLÁSI ELJÁRÁSOKBAN

Az 1992. évi XXXII. törvény

Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény alapján illette meg kárpótlás a törvényben meghatározott esetekben azokat a személyeket, illetőleg hozzátartozóikat, akiket 1939. március 11. és 1989. október 23. között az életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak. A későbbi jogszabályok vonatkozásában kiindulási pontként ez a törvény szolgál, az eljárás rendjének meghatározása, a jogosulti körök, és a kárpótlásra jogosító sérelmek kijelölése, valamint a megítélhető kárpótlási módok kiválasztása kapcsán.

Az 1992. évi XXXII. törvényben a szovjet kényszermunka fogalmát úgy határozták meg, hogy három eltérő, de ugyanakkor sok hasonlóságot mutató szabadságkorlátozást is ezen összefoglaló elnevezés alá vontak:

- a szovjet szervek által történt **kényszermunkára hurcolt civilek** szabadságkorlátozását,
- a szovjet bíróság **politikai indítékú ítélete**, vagy más szovjet hatóság **intézkedése** alapján végrehajtott szabadságelvonást,
- a szovjet **hadifogságot** (a fogságba esett katonát 1945. augusztus 1-jétől kellett kényszermunkára hurcoltnak tekinteni,¹ így az ő esetükben a szabadságkorlátozás csak ettől a dátumtól volt számolandó).

Jogosultak köre, a kárpótlás formája az 1992. évi XXXII. törvényben

Kárpótlásra az életben lévő sérelmet szenvedett, illetve halála esetén a túlélő házastársa volt jogosult, vagyis aki a szabadságelvonás idején és a sérelmet szenvedett halálakor vele házasságban élt, ennek hiányában túlélő házastársnak minősült az, aki a sérelmet elszenvedővel a szabadságelvonás megszűnését követően az első házasságot kötötte és a sérelmet szenvedett halálakor vele házasságban élt. A jogosult választásától függően a kárpótlás járhatott kárpótlási jegyben vagy életjáradék formájában. Amennyiben az elszenvedett szabadságkorlátozás rövid időtartamú volt, a kárpótlás egyszeri, forintban történő kifizetés volt.²

Az 1/1995. (II. 8.) számú AB határozat és az 1997. évi XXIX. törvény által bevezetett hivatalból lefolytatandó eljárás

A kérelmek benyújtásnak jogvesztő határideje az 1992. évi XXXII. törvény alapján szovjet kényszermunka, mint szabadságkorlátozás miatt 1994. március 15. volt,³ és bár nagyszámú helyt adó, pozitív döntés született e jogcímen, de még ez sem feleltette az emberekben lévő csalódottságot, pl. a megítélt kárpótlási összegek kapcsán. A törvény alkalmazása során számtalan olyan jogi, alkotmányossági kérdés

¹ Az 1945. augusztus 1-ei dátummal kapcsolatos problémakörrel később önálló részben foglalkozom.

² 1992. évi XXXII. törvény 6., 7., 8.§.

³ 1994. évi II. törvény a kárpótlás iránti kérelmek benyújtásának határidejéről és az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény módosításáról 1.§.

merült fel, amely miatt az Alkotmánybírósághoz fordultak az érdekeltek. Az Alkotmánybíróság a személyi kárpótlás témakörében összefoglalóan először az 1/1995. (II. 8.) határozatával foglalt állást, ebben a döntésében fektette le a személyi sérelmek miatti kárpótlási jogintézmények alkotmányos alapjait, illetve az egyes sérelemtípusok kapcsán felmerült problémákra is válaszokat adott.

Témánk szempontjából a legfontosabb megállapítások az 1/1995. (II. 8.) AB határozatból:

- a személyi sérelemkőzés körében történő kárpótlási jogalkotás **ex gratia jellegű**, vagyis az állam **méltányosságán** alapszik, milyen sérelmek miatt és kinek a részére nyújt lehetőséget kárpótlásra, arra nincsen senkinek alanyi joga;⁴
- az **ország teherbíró képessége határt szab** a kárpótlásra jogosultak körének és a kárpótlás összegének meghatározásakor;⁵
- a személyi kárpótlásánál alkotmányos követelmény, hogy a törvényhozó a kárpótlásra jogosultság megállapításánál a **jogosulti körök ismérveit azonos**, a csoportra különösen jellemző **szempontok szerint**, a személyek egyenlő méltóságának tekintetbevételével, egységesen határozza meg, az esetleges megkülönböztetés ne legyen indokolatlan, önkényes;⁶
- két szabadságkorlátozás: a II. világháború alatt faji, vallási vagy politikai okból külföldre történő deportálások és a szovjet kényszermunka miatti 1992. évi XXXII. törvényben meghatározott szabályozást **alkotmányellenesnek minősítette az Alkotmánybíróság**, kiindulva abból, hogy **puszta szabadságelvonásnak** minősítése ezeknek a sérelmeknek önkényes csoportba sorolásnak minősült.⁷

⁴ A méltányosságon alapuló jogalkotásról kimondták, hogy az 1992. évi XXXII. törvény „a jogállami alkotmányt megelőző időre, visszamenőlegesen állapítja meg az állam kárpótlási kötelezettségét a múlt rendszerekben elkövetett személyi sérelemkötésért, és pedig úgy, hogy a kizárt, elévült és egyéb okból érvényesíthetetlen, illetőleg eredetileg nem is létezett jóvátételi igényeket a semmisségi törvényhozás során kilátásba helyezett kárpótlási kötelezettséggel közös nevezőre hozza, a kifogásolt törvénynek meghatározó jogalapja a méltányosság. Erre a visszamenőleges kárpótlásra ugyanis nincs az államnak alkotmányos kötelezettsége.” In: 1/1995. (II. 8.) AB határozat.

⁵ „Tekintettel arra, hogy a kárpótlásra fordítható fedezet korlátozott, az ország gazdasági helyzete nem teszi lehetővé, hogy az állam a kárpótlásra jogosultak csoportjainak meghatározásánál minden sérelemkötésre tekintettel legyen.” In: 1/1995. (II. 8.) AB határozat.

⁶ „[...] ha nem eleve jogosultak megkülönböztetéséről van szó, akkor csak az követelhető meg, hogy a nem egyenlő kezelésnek ésszerű oka legyen, azaz az ne minősüljön önkényesnek. Ha a megkülönböztetés „önkéntes”, „indokolatlan”, vagyis annak nincs ésszerű indoka, akkor sérti az emberi méltósághoz való jogot.” In: 1/1995. (II. 8.) AB határozat.

⁷ „Történetileg a II. világháború alatt faji, vallási vagy politikai okból történő deportálás tömegben és erőszakkal külföldre, rendszerint koncentrációs táborba hurcolást jelentett, annak során a Magyar Állam saját polgárait összegyűjtötte és idegen szuverén fennhatóságának adta át. A törvényhozó akkor, amikor a deportálásnak ezeket a sajátos szempontjait és történeti tényeit figyelmen kívül hagyta és azt a puszta szabadságelvonással azonosította, az eltérő ismérvek ellenére

Hivatkozott alkotmánybíróági határozatban foglaltaknak a jogalkotó az 1997. évi XXIX. törvény⁸ rendelkezéseinek bevezetésével tett eleget, mivel elrendelte, hogy két – a többi szabadságelvonás köréből kiemelt, azoknál súlyosabbnak ítélt – szabadságkorlátozás miatt, a deportálás és a szovjet kényszermunka miatti korábban megítélt kárpótlásokat 10 %-kal ki kellett egészíteni hivatalból a kárpótlási hatóságnak.⁹

4/2002. (II. 15.) AB határozat és egy újabb hivatalból lefolytatandó eljárás

Az 1992. évi XXXII. törvény 6.§-ának (4) bekezdése az alábbi hatályos szöveget tartalmazta 1992. június 2.¹⁰ és 2002. február 15.¹¹ között: „ha a jogerős ítéletben halálbüntetést szabtak ki, de nem hajtották végre, a 3. § (1) bekezdésének *a*) pontja alapján járó kárpótlás összegét 20%-kal emelni kell.”

A hivatkozott rendelkezés alapján a további 20 %-os emelés csak a semmisségi törvények folytán kárpótlásban részesültek juttatását emelte meg, ez alkotmányellenes helyzetet idézett elő, ezért az Alkotmánybíróság 4/2002. (II. 15.) számú határozatával megsemmisítette a vitatott rendelkezést. A döntésből az alábbi részletet emelném ki: „[...] ha a szovjet bíróság halálbüntetést szabott ki, de azt nem hajtották végre – s ez alapján foganatosították a szabadságelvonást –, a végre nem hajtott halálbüntetés nem teremt külön jogosultságot: kárpótlás csupán a kényszermunka után jár, amely a szabadságelvonásért járó kárpótlásnál 10%-kal több. Ezzel szemben – a 6. § (4) bekezdés alapján – a szabadságelvonásért járó kárpótlás összegét 20 %-kal kell emelni a 3. § (1) bekezdés *a*) pontjában meghatározott körben. Ezáltal ha a szabadságelvonás előzménye végre nem hajtott halálbüntetés a szabadságelvonásért járó kárpótlás mértéke a kényszermunkára hurcolásért járó kárpótlás fölé kerül (azonos

---

történt homogén csoportképzéssel megsértette az egyenlő méltóságú személyként kezelés alkotmányos követelményét és ezzel alkotmányellenes diszkriminációt valósított meg. [...]. Mivel ezek a szempontok és megkülönböztető ismérvek többnyire irányadóak a Szovjetunióba történt kényszermunkára hurcolás eseteire is, az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a 3.Kpt. 3. § (1) bekezdésének *d*) és *e*) pontjai alkotmányellenesek, ezért azokat megsemmisítette. „In: 1/1995. (II. 8.) AB határozat.

⁸ 1997. évi XXIX. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény módosításáról

⁹ Az 1997. évi XXIX. törvény közlönyállapotának 2.§-a, jogszabály módosítás következtében jelenleg a 1992. évi XXXII. törvény 2/A. § és 2/B. §.

¹⁰ Az 1992. évi XXXII. törvény hatálybalépésének ideje.

¹¹ A Magyar Közlönyben történő közzététele az 4/2002. (II. 15.) AB határozatnak.

tényállás esetén). [...] A 3.Kpt. jelen ügyben vizsgált rendelkezése alapján a végre nem hajtott halálbüntetéssel társuló szabadságelvonás körében a kényszermunka és a szabadságelvonás között az 1.Abh. által (ABH 1995. 31.) megfogalmazott alkotmányos kritérium – ami elvi alapját adja annak, hogy a kényszermunkáért (és deportálásért) magasabb összegű kárpótlás jár – nem érvényesül.”

Hivatkozott alkotmánybíróági döntés alapján, a megsemmisítés folytán – az alábbi szöveggel maradt hatályban a rendelkezés: „ha a jogerős ítéletben halálbüntetést szabtak ki, de nem hajtották végre, a kárpótlás összegét 20%-kal emelni kell.” E módosítás kapcsán a Szovjetunióban törvénysértően halálraítéltek, de életben maradt személyek is további kárpótlásra voltak jogosultak, amely eljárás során a kárpótlási hatóság hivatalból járt el.

Statisztikai összefoglaló

A szovjet kényszermunkához, mint szabadságkorlátozáshoz kapcsolható kérelmekre vonatkozó legfőbb statisztikai számok az alábbi táblázatokba foglalhatóak össze:¹²

Jogcím megnevezése	Elutasító döntések száma (kérelem db)	Helyt adó döntések száma (kérelem db)	Helyt adó döntésű határozatok (db)	
			Saját jogon	Túlélő házastárs jogán
a szovjet szervek által történt kényszermunkára hurcolás	8427	36 211	Életjáradék (db) 5864	Életjáradék (db) 3053
			Kárpótlási jegy (db) 17 580	Kárpótlási jegy (db) 9941
			Egyösszegű forint kifizetés (db) 3405	Egyösszegű forint kifizetés (db) 1049

¹² A szerző 2018. október 1-én közérdekű adatigényléssel fordult Budapest Főváros Kormányhivatalához (továbbiakban: BFKH), amely mint kárpótlási hatóság rendelkezik a kárpótlási eljárások során keletkezett adatokkal. A közérdekű adat megismerésére irányuló igényt a BFKH 47999-4/2018. iktatószámú, 2018. november 8-án kelt, levelével (a továbbiakban: a kárpótlási hatóság által rendelkezésre bocsátott közérdekű adatok, 2018. 11.) teljesítette, és rendelkezésre bocsátotta a vonatkozó adatokat. Fenti, illetve a későbbiekben részletezett kimutatások ezen adatigénylés teljesítését követően először kerülhetnek ebben a formában a nyilvánosság elé.

Jogcím megnevezése	Elutasító döntések száma (kérelem db)	Helyt adó döntések száma (kérelem db)	Helyt adó döntésű határozatok (db)	
			Saját jogon	Túlélő házastárs jogán
szovjet bíróság politikai indítékú ítélete vagy más szovjet hatóság intézkedése alapján végrehajtott szabadságelvonás	272	1589	Életjáradék (db) 464	Életjáradék (db) 207
			Kárpótlási jegy (db) 825	Kárpótlási jegy (db) 388
			Egyösszegű forint kifizetés (db) 15	Egyösszegű forint kifizetés (db) 0

Jogcím megnevezése	Elutasító döntések száma (kérelem db)	Helyt adó döntések száma (kérelem db)	Helyt adó döntésű határozatok (db)	
			Saját jogon	Túlélő házastárs jogán
szovjet hadifogság	32 696	174 486	Életjáradék (db) 23 483	Életjáradék (db) 17 975
			Kárpótlási jegy (db) 69 132	Kárpótlási jegy (db) 48 240
			Egyösszegű forint kifizetés (db) 26912	Egyösszegű forint kifizetés (db) 17 023

Fenti táblázatokhoz kapcsolódó magyarázatok, következtetések:¹³

- a kárpótlási hatóság adatbázisának alapja a benyújtott kérelem és a meghozott határozat, illetve az azokban szereplő jogcímek, így a táblázat azt mutatja meg, hogy hány kérelem volt, amelyekben a szovjet kényszermunka szerepelt, és e kérelmek kapcsán hány döntés született akár helyt adó volt, akár elutasító. A táblázatok összevonva tartalmazzák az alapügyek és az alkotmánybírósági döntések miatt megítélt 10%-os és 20 %-os kiegészítések adatait;

¹³ Az itt felsorolt és a későbbi táblázatokhoz fűzött magyarázatok köre bizonyára nem teljes körű, hiszen sok nézőpontból megvilágítható a téma, itt csak a szerző által legfontosabbnak vélt összefüggéseket rögzítettük.

- előfordult olyan eset, hogy a sérelmet elszenvedő több típusú szabadságelvonást szenvedett el, így több jogcímen igényelt kárpótlást, amelyeket egy határozatban bíráltak el. Tehát például ha valaki munkaszolgálatos volt és ezt követően szovjet hadifogságba esett, a két szabadsághatárolás idejét egy határozaton belül összeadták és így részesült kárpótlásban, ezekben az esetekben viszont nem mondható meg, hogy önállóan szovjet kényszermunka miatt milyen összegű kárpótlást ítéltek meg, a jogcímek ugyanis nem bonthatóak szét aszerint, hogy határozaton belül melyik szabadsághatárolásra mekkora kárpótlás jutott;
- a nagyszámú elutasító döntés mögött több ok is meghúzódhatott, pl. nem a kárpótlásra jogosult nyújtotta be a kérelmet, vagy az ügyfelek nem tudták igazolni az elszenvedett sérelmet. A szovjet hadifogságba esett katonák esetén, a leggyakoribb elutasítás ok a kijelölt 1945. augusztus 1. dátum előtti időszakban elszenvedett szabadságelvonás volt.

SZOVJET KÉNYSZERMUNKA IDEJE ALATT TÖRTÉNT ÉLETELVESZTÉS MIATTI SZEMÉLYI KÁRPÓTLÁSI ELJÁRÁSOK

Az 1997. XXIX. törvény nemcsak a szabadsághatárolások esetén hozott új szabályokat, hanem három új élete elvesztés miatti kárpótlási jogcímet is bevezetett, amelyek közül az egyik esetkör a szovjet kényszermunka ideje alatt történt elhalálozás volt.¹⁴ Kárpótlásra a sérelmet elszenvedő gyermeke, özvegye, szülője, ezek hiányában – a kárpótlás összegének felével – testvére volt jogosult. Több jogosult esetén a kárpótlás összegét az özvegy, a gyermekek és a szülők között csoportonként és a csoporton belül egyenlő arányban kellett felosztani. Ezt a rendelkezést kellett alkalmazni arra az esetre is, ha a kárpótlásra több testvér volt jogosult. Házassági tilalom alá eső egyházi személy esetén, ha nem volt említett élő jogosult, a kárpótlásra – a kárpótlás összegének felével – az az egyházmegye, illetőleg szerzetesrend volt jogosult, ahol a sérelmet elszenvedő utóljára szolgálatot teljesített, illetőleg rendtag volt.¹⁵ A megítélhető kárpótlás sérelmet szenvedetteként maximálisan 30 000 forint volt.¹⁶ Az e sérelemhez kapcsolható kérelmekre vonatkozó legfőbb statisztikai számok a következő táblázatba foglalhatóak össze:¹⁷

¹⁴ Az 1997. évi XXIX. törvény közlönyállapotának 1.§-a, jogszabály módosítás következtében jelenleg a 1992. évi XXXII. törvény 2. §.

¹⁵ 1992. évi XXXII. törvény 2. § (3), (4) és (5) bekezdései.

¹⁶ Az 1998: XC. törvény 58. § (1) bekezdése.

¹⁷ A kárpótlási hatóság által rendelkezésre bocsátott közérdekű adatok, 2018. 11.

Jogcím megnevezése	Elutasító döntések száma (db)	Helyt adó döntések száma (db)	Helyt adó döntések száma és a megítélt kárpótlási összeg				
			Özvegyi jogon	Gyermek jogán	Szülő jogán	Testvér jogán	Egyház
Szovjet kényszer-munka idején történt életvesztés az 1997. évi XXIX. törvény alapján	8729	24 073	1558 db	17 673 db	37 db	4803 db	2 db
			27 585 000 Ft	258 240 648 Ft	1 035 000 Ft	42 075 250 Ft	30 000 Ft

Fenti táblázathoz kapcsolódó következtetések:

- 8729 kérelem esetén elutasító döntés született, ennek több oka is lehetett, például a kérelmet benyújtó ügyfél nem tartozott a kárpótlási törvényben meghatározott jogosulti körbe, vagy az ügyfél nem tudta az elszenvedett sérelmet igazolni, vagy a sérelmet szenvedett a szovjet hadifogság idején ugyan, de 1945. augusztus 1. előtt hunyt el;
- 24 073 esetben született helyt adó döntés, vagyis az elhunytak után ennyi személy részesült kárpótlásban.

A 46/2000. (XII. 14.) számú AB határozat és az élet elvesztéséért járó összegű kárpótlás végrehajtásáról szóló 31/2003. (III. 27.) Korm. rendelet

Az 1997.évi XXIX törvényben meghatározott, az élet elvesztése jogcímenen járó csekély összegű kárpótlás nemcsak a közvélemény felháborodását váltotta ki, hanem jogi problémákat is előhozott. Több esetben, így a szovjet kényszer-munka kárpótlási jogcíme esetén is lehetett kárpótlást igényelni ugyanazon személy szabadságának a korlátozása miatt, illetve ha ezen időszak alatt elhunyt a sérelmet szenvedett, „az ő életének elvesztése után is”. Ezekre az esetekre vonatkoztatva a 46/2000. (XII. 14.) számú AB határozat kimondta, hogy mivel a szabadságmegvonás miatti kárpótlás az elszenvedett sérelem idejéhez igazodott, előállt olyan eset, ahol a súlyosabbnak ítélt sérelem, az élet elvesztése miatt kevesebb összegű kárpótlást lehetett kapni, mint a szabadság korlátozása után, ez pedig alkotmányellenesnek, mert az egyenlő méltóságú személyként kezelés alkotmányos elvét sértette.¹⁸ Az alkotmányellenes helyzet

¹⁸ A témáról lásd bővebben a 46/2000. (XII. 14.) számú AB határozatot.

megszüntetése miatt, a jogalkotó újraszabályozta a kérdéskört, és a 31/2003. (III. 27.) Korm. rendeletben 400 000 forintra emelte a sérelmet szenvedetteként maximálisan megítélhető kárpótlás összegét. Az arra jogosultaknak (akik az 1997. évi XXIX. törvény alapján élet elvesztés miatt helyt adó döntést kaptak) nem kellett újra benyújtaniuk kérelmet, hanem a kárpótlási hatóság hivatalból kiegészítette a megfelelő összegre a korábban megítélt kárpótlást. Az e jogszabályhoz kapcsolható, szovjet kényszer munka alatti élet elvesztés miatti kérelmekre vonatkozó legfőbb statisztikai számok a következő táblázatba foglalhatóak össze.¹⁹

Jogcím megnevezése	A sérelmet szenvedett személyek száma (db)	Meghozott határozatok száma (db)	Megállapított kárpótlás összege (Ft)
Szovjet kényszer munka idején történt élet elvesztés	19 637	26 071	3 857 434 226 Ft

Fenti táblázathoz kapcsolódó következtetések:

- szovjet kényszer munka ideje alatt elhunyt 19 637 személy után kaptak a hozzátartozók kárpótlást;
- 26 071 db. kiegészítő határozat született, ebbe beletartozik az is, ha az elhunytak több kárpótlásra jogosult rokona nyújtott be kérelmet, de az is előfordult, hogy az 1997-ben kérelmet benyújtó és helyt adó döntést kapó ügyfelek a 2003-as jogszabály hatálybalépésekor már nem éltek, a kiegészítő kárpótlás pedig az ő örököseit is megillette.

A 2006. XLVII. törvény

Az életüktől és a szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvényben meghatározott határidők ismételt megnyitásáról és a kárpótlás lezárásáról szóló 2006. évi XLVII. törvénnyel a jogalkotó még egyszer utoljára lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy több, már korábban is a törvényekben szereplő jogcím miatt újra kárpótlásban lehessen részesülni. Témánk szempontjából kiemelendő, hogy szovjet kényszer munka ideje alatti élet elvesztés miatt ekkor lehetett legutoljára kárpótlásban részesülni. A kérelmeket jogvesztő határidőn belül (2006. december 31.) kellett előterjeszteni. Nem változott a jogosultak köre, illetve

¹⁹ A kárpótlási hatóság által rendelkezésre bocsátott közérdekű adatok, 2018. 11.

természetesen csak akkor lehetett anyagi juttatást megítélni, ha az arra jogosult korábban ugyanezen sérelem miatt még nem kapott kárpótlást. Az e jogszabályhoz kapcsolható, szovjet kényszermunka alatti élet elvesztés miatti kérelmekre vonatkozó legfőbb statisztikai számok a következő táblázatba foglalhatóak össze.²⁰

Jogcím megnevezése	Elutasító döntések száma (db)	Összes helyt adó (db)	Helyt adó döntések száma és a megítélt kárpótlási összeg				
			Özvegyi jogon	Gyermek jogán	Szülő jogán	Testvér jogán	Egyház
Szovjet kényszermunka idején történt élet elvesztés a 2006. évi XLVII. törvény alapján	5907	4727	124 db	3906 db	0 db	651 db	0 db
			24 030 850 Ft	752 121 433 Ft	0 Ft	74 506 698 Ft	0 Ft

Fenti táblázathoz kapcsolódó következtetések:

- 5907 kérelem esetén elutasító döntés született, ennek több a korábbiakban ismertetett oka is lehetett, pl. (jogcím, jogosultság hiánya). De az elutasítás indoka lehetett még az is, ha a kérelmező ugyanezért a sérelemért korábbi jogszabályok alapján már részesült kárpótlásban;
- 4727 esetben született helyt adó döntés, vagyis az elhunytak után ennyi családtag ügyét bírálták el pozitív tartalommal. Ahogy a táblázatból is kitűnik, nem mindenki részesült kárpótlásban közülük, mivel voltak olyan esetek, ahol a megítélhető maximális kárpótlási összeg teljes egészében felosztásra került a jogosultak között korábban. Ilyen esetekben a kárpótlási jogosultságot megállapító döntést kapott az ügyfél, a kárpótlási összeg kifizetésének mellőzése mellett.

1945. AUGUSZTUS 1-EI DÁTUM KÉRDÉSKÖRE

Valamennyi kárpótlási jogszabálynál egységes volt a szabályozás: a szovjet hadifogságba esett katonát 1945. augusztus 1-jétől kellett kényszermunkára hurcoltnak tekinteni, vagyis pl. hiába esett valaki fogságba 1943-ban a doni harcoknál, a kárpótlás megítélésekor csak az 1945. augusztus 1. utáni időszakban fogságban töltött időt lehetett figyelembe venni. Az élet elvesztése esetén szintén azt kellett vizsgálni a hatóságnak, hogy mikor hunyt el a sérelmet szenvedett a fogságban, ha a jogilag

²⁰ A kárpótlási hatóság által rendelkezésre bocsátott közérdekű adatok, 2018. 11.

előírt határidőt megelőzően, kárpótlás megállapítására sajnos nem volt lehetőség. Az 1992. évi XXXII. törvény eredetileg előterjesztett javaslatában 1946. augusztus 1. lett volna a választóvonal, de egy módosító indítványnak köszönhetően ez megváltozott és így került bele a végső verzióba az egy évvel korábbi dátum. Erről folyamatról érdemes felidézni a Kormány nevében felszólaló dr. Balsai István igazságügy-miniszter szavait: „Egyetlenegyvet viszont szeretnék támogatni: a szovjet hadifogságba esett katonák jogosultságának elismerő kezdő időpontját illetően az eredeti javaslat szerint 1946. augusztus 1-jével szemben elfogadjuk azt, hogy 1945. augusztus 1-je legyen az a kezdő nap, hiszen fél évvel az ebből a szempontból a háború befejezését és a tényleges hadicselekmények befejezését követően a hadifoglyok elbocsátásának elodázása a nemzetközi egyezményekkel teljesen ellentétes és jogszerűtlen, semmiképpen nem magyarázható, tehát úgy kell tekintenünk a személyeket ettől az időponttól kezdve, mint akik már nem hadifogolyként, hanem az ott felsorolt jogcímek alanyaiként szenvedték el a szabadságelvontást.”²¹ Az 1945. augusztus 1. dátum vezérfonalként mindig megmaradt a kárpótlási eljárások során, sosem módosult, a kérdéssel még az Alkotmánybíróság is foglalkozott, de nem találta alkotmányellenesnek a szabályozást. E tárgyban kiemelhető a 996/B/2006. AB határozat, amelyben megismételték a személyi kárpótlásra vonatkozó alkotmányos alapelveket, és egyúttal állást is foglaltak a jogalkotó által meghatározott dátum alkotmányosságáról.²²

POLITIKAI REHABILITÁCIÓS NYUGDÍJ-KIEGÉSZÍTÉS

A rendszerváltoztatást megelőzően politikai okból elszenvedett szabadságkorlátozások miatt, így szovjet kényszermunka miatti szabadságvesztések esetén is, nemcsak kárpótlást, hanem ún. politikai rehabilitációs nyugdíj vagy szociális ellátás kiegészítést is lehetett igényelni. Az ugyanazon sérelem miatt járó, de különböző ellátási formák egymástól függetlenül, de akár egyidejűleg is kérelmezhetőek voltak. E tárgykörben az alábbi jogforrások alapján volt lehetőség az ellátást igényelni:

²¹ <http://www.parlament.hu/naplo34/200/2000132.html>. (Letöltés ideje: 2018. november 14)

²² „[...] az 1945. augusztus 1-ei határidő (amelytől a szovjet hadifogságba esett katonát kényszermunkára hurcoltnak kell tekinteni) – alapja az, hogy a szovjetek nem csatlakoztak a hadifogoly-egyezményhez [...]. Ezért az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a hadifogoly egyezményekhez való csatlakozás, illetőleg ennek hiánya önmagában elegendő alap a különböző csoportképzésekre, a kategóriák szerinti különböző elbánást pedig nem lehet alkotmányosan kifogásolni. Az államnak szabadságában áll, hogy a politikai okból, jogtalanul kategóriáját rugalmasan kezelje, anélkül, hogy ez önkényes lenne.” In: 996/B/2006 AB határozat

- egyes, személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek helyzetének rendezéséről szóló 104/1989. (X. 4.) MT rendelet;
- az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről szóló 65/1990. (III. 28.) MT rendelet;
- az 1945 és 1963 között törvénytörő módon elítéltek, az 1956-os forradalommal és szabadságharcral összefüggésben elítéltek, valamint a korábbi nyugdíjsökkentés megszüntetéséről, továbbá az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről szóló **93/1990. (XI. 21.) Korm. rendelet**, amely a fenti két MT. rendeletet hatályon kívül helyezte, és a mai napig alapjogszabálya a kérdéskörnek.

Az ellátás lényege, hogy az elszenvedett szabadságkorlátozás miatt nemcsak havi ellátásban lehetett részesülni, hanem szolgálati időként is elszámolható volt a szabadságelvonás ideje.²³ Ellátásra jogosult volt sérelmet elszenvedő vagy özvegye, élettársa vagy a sérelmet szenvedett személy után hozzátartozói nyugellátásban vagy hozzátartozói baleseti nyugellátásban részesülő személy, de csak az részesülhetett ilyen juttatásban, aki rendelkezett Magyarországon valamilyen nyugdíjszerű ellátással. Témánk szempontjából kiemelendő, hogy azután a sérelmet szenvedett után lehetett igényelni az ellátást, aki

- Magyarországon, illetőleg onnan elhurcolva a szovjet katonai bíróság politikai okból elítélt és aki a büntetését részben vagy egészben a Szovjetunióban töltötte le,
- 1944. október 1-e után a II. világháborúval összefüggésben munkavégzés céljából a szovjet szervek Magyarországról más országba elhurcoltak, illetve szovjet katonai parancsnokság alárendeltségébe tartozó alakulat, vagy jugoszláv katonai alakulat hadifogságába esett; a nyugdíjemelés szempontjából a Magyarország területén hadifogolytáborban eltöltött idő 6 hónapot meghaladó idejét kell számításba venni.

A korábbi fejezetben ismertetett személyi kárpótlási eljárásoktól többek között az is megkülönbözteti ezt juttatást, hogy a közelmúltban történt jogszabály módosítás²⁴ következtében 2017. augusztus 19-től újra lehet igényelni. Az e sérelmekhez kapcsolható kérelmekre vonatkozó legfőbb statisztikai számok a következő táblázatokba foglalhatóak össze:²⁵

²³ *Kárpótlás és kárrendezés Magyarországon 1989–1998*. Szerk. PETRI Edit. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 28.

²⁴ A totalitárius diktatúrák áldozatai társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről szóló egyes kormányrendeletek módosításáról 236/2017. (VIII. 18.) Korm. rendelet 1.§-a alapján.

²⁵ A kárpótlási hatóság által rendelkezésre bocsátott közérdekű adatok, 2018. 11.

Jogcím (93/1990. Korm. rendelet)	Kérelmek összesen	Elutasító döntés	Hatósági igazolás	Hatósági bizonyítvány	Összesített hatósági bizonyítvány
Magyarországon, illetőleg onnan elhurcolva a szovjet katonai bíróság politikai okból elítélt és aki a büntetését részben vagy egészben a Szovjetunióban töltötte le	1648	151	Sérelmet szenvedett javára 37	Sérelmet szenvedett javára 14	Sérelmet <i>szenvedett</i> javára 1004
			Házastársi jogon 5	Házastársi jogon 2	Házastársi jogon 406
			Volt házas- társ jogán 0	Volt házas- társ jogán 0	Volt házas- társ jogán 24
			Élettárs jogán 0	Élettárs jogán 0	Élettárs jogán 3
			Más hozzá- tartozó jogán 0	Más hozzá- tartozó jogán 0	Más hozzá- tartozó jogán 2

Jogcím (93/1990. Korm. rendelet)	Kérelmek összesen	Elutasító döntés	Hatósági igazolás	Hatósági bizonyítvány	Összesített hatósági bizonyítvány
1944. október 1-je után a II. világ- háborúval össze- függésben mun- kavégzés céljából a szovjet szervek Magyarországról más országba elhurcoltak, illetve szovjet katonai parancs- nokság aláren- deltségébe tartozó alakulat, vagy jugoszláv katonai alakulat hadifog- ságába esett	186 484	15 479	Sérelmet szenvedett javára 851	Sérelmet szenvedett javára 278	Sérelmet szenvedett javára 107 771
			Házastársi jogon 235	Házastársi jogon 99	Házastársi jogon 59 228
			Volt házas- társi jogon 4	Volt házas- társi jogon 6	Volt házas- társi jogon 2261
			Élettárs jogán 2	Élettárs jogán 1	Élettárs jogán 137
			Más hozzá- tartozó jogán 9	Más hozzá- tartozó jogán 1	Más hozzá- tartozó jogán 121

Jogcím	Kérelmek összesen	Elutasító döntés	Hatósági igazolás	Hatósági bizonyítvány	Összesített hatósági bizonyítvány
szovjet hadifogság Magyarországon	3120	2057	Sérelmet szenvedett javára 24	Sérelmet szenvedett javára 4	Sérelmet szenvedett javára 682
			Házastársi jogon 7	Házastársi jogon 0	Házastársi jogon 334
			Volt házastársi jogon 0	Volt házastársi jogon 0	Volt házastársi jogon 12
			Élettárs jogán 0	Élettárs jogán 0	Élettárs jogán 0
			Más hozzátartozó jogán 0	Más hozzátartozó jogán 0	Más hozzátartozó jogán 0

Jogcím	Kérelmek összesen	Elutasító döntés	Hatósági igazolás	Hatósági bizonyítvány	Összesített hatósági bizonyítvány
szovjet hadifogság más országban, „egyéb hadifogoly”	16 067	5256	Sérelmet szenvedett javára 61	Sérelmet szenvedett javára 20	Sérelmet szenvedett javára 7715
			Házastársi jogon 18	Házastársi jogon 1	Házastársi jogon 2884
			Volt házastársi jogon 1	Volt házastársi jogon 0	Volt házastársi jogon 103
			Élettárs jogán 0	Élettárs jogán 0	Élettárs jogán 5
			Más hozzátartozó jogán 0	Más hozzátartozó jogán 0	Más hozzátartozó jogán 1

Fenti táblázatokhoz kapcsolódó magyarázatok, következtetések:

- a kárpótlási hatóság adatbázisának alapja a meghozott döntés, illetve az abban szereplő jogcímek (juttatásra jogosító szabadságelvonások), így a táblázat azt mutatja meg, hogy hány döntés volt, amelyekben ezek a jogcímek szerepeltek, akár helyt adó volt, akár elutasító;
- Politikai rehabilitációs nyugdíj-kiegészítési eljárások esetén háromfajta helyt adó döntést bocsáthatott ki a kárpótlási hatóság: a) összesített hatósági bizonyítványt azok részére, akik rendelkeztek Magyarországon szerzett nyugdíjszerű ellátással, vagyis ők a kérelem pozitív elbírálást követően hozzájuthattak a megítélt, egyéb-ként életük végéig járó, a havi nyugellátáshoz kapcsolt anyagi kiegészítéshez; b) hatósági bizonyítványt azok részére, akik a kérelem elbírálásakor korukból adódóan még nem rendelkeztek Magyarországon nyugdíjszerű ellátással, így ők ekkor nem kaptak anyagi kompenzációt; c) hatósági igazolást azok részére, akik külföldön éltek és nem rendelkeztek semmilyen Magyarországon szerzett nyugdíjszerű ellátással, így anyagi kompenzációban sem részesültek, „csupán” elismerték a szabadságkorlátozásban töltött idejüket. Amennyiben a hatósági bizonyítvánnyal vagy hatósági igazolással rendelkező személyek később szereztek nyugellátást Magyarországon őket is megillette a továbbiakban az anyagi juttatás;
- ha valaki több sérelmet szenvedett el és jogosult volt a kiegészítésre, a szabadságelvonásban töltött időket egy összesített hatósági bizonyítványban rögzítették, és az anyagi juttatás az összesített időhöz igazodott.

KÁRPÓTLÁSI TÁRGYÚ TOVÁBBI JOGSZABÁLYOK

Az előzőekben részletezett kárpótlási lehetőségeken túlmenően a szovjet kényszer munkához kapcsolódóan további kárpótlási célú juttatásokat is biztosított a jogalkotó, és a teljes körkép bemutatása miatt szükséges ezek rövid megemlézése is.

A nemzeti gondozásról szóló 1992. évi LII. törvény alapján nemzeti gondozási díjra válhatott jogosulttá, aki a személyi kárpótlás körében meghatározott szabadságkorlátozást (pl. szovjet kényszer munka szabadságelvonást) szenvedett el,²⁶ és azzal összefüggésben meghatározott mértékű *egészségkárosodás* is érte. A kérelmeket a kárpótlási hatósághoz kellett benyújtani. Nemzeti gondozási díjra irányuló kérelmeknek szintén volt jogvesztő beadási határideje: 2012. március 30. Ilyen jutta-

²⁶ A sérelmet szenvedett halála esetén az 1992. évi LII. törvényben meghatározott hozzátartozó is igényelhetette az ellátást.

tást összesen 3523 esetben kaptak az arra jogosultak,²⁷ de hogy ebből hány eset kapcsolódik a témánkhöz, ahhoz a teljes iratanyag feldolgozása szükséges.

Az egyes, tartós időtartamú szabadságelvonást elszenvedettek részére járó juttatásról szóló 267/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet alapján juttatásra jogosult az a magyarországi lakóhellyel rendelkező magyar állampolgár, aki a reá irányadó öreg-ségi nyugdíjkorhatárt betöltötte vagy rokkant, ha 1944. október 1-jét követően a Szovjetunióba kényszermunkára elhurcolták, és *egy évet elérő*, illetőleg azt meghaladó szabadságvesztést vagy szabadságkorlátozást szenvedett el. Túlélő házastárs csak akkor volt jogosult az ellátásra, ha a sérelmet szenvedett szabadságkorlátozásának ideje a három évet elérte vagy meghaladta. A kérelmeket a nyugdíjfolyósító szervhez kellett benyújtani. Mivel hasonló hosszúságú, más szabadságelvonások miatt is lehetőséget biztosított a jogszabály a juttatásra, a helyt adó határozatok alapja az elszenvedett sérelem ideje lett, így önállóan, csak a szovjet kényszermunkához kapcsolódó döntések nem vizsgálhatóak.²⁸

Hadigondozási ellátásra, valamely *hadi eredetű* a múltban (így akár a II. világháborúban) történt sérelem és az ott szerzett *egészségkárosodás* miatt válhat valaki jogosulttá. A hadigondozásra jogosító múltban elszenvedett sérelmek és a kárpótlásra jogosító sérelmek között lehet átfedés, de csak szűk körben: pl. szovjet hadifogságban elhunyt katona gyermeke egyidejűleg kaphat hadigondozást, mint volt hadiárva,²⁹ de részesülhetett élet elvesztés jogcímén kárpótlásban is.³⁰ A hadigondozási ellátás és a nemzeti gondozási díj kizárja viszont egymást,³¹ hiszen a tényálláselemek szinte megegyeznek. A hadigondozási ügyekben első fokon eljáró hadigondozási hatóság a hadigondozott lakóhelye szerint illetékes települési önkormányzat jegyzője volt 2013. január 1-ig,³² azóta pedig fővárosi és megyei kormányhivatal járási (fővárosi kerületi) hivatala rendelkezik ilyen hatáskörrel.

²⁷ <http://igazsagugyihivatal.gov.hu/download/0/a8/71000/K%C3%A1rp%C3%B3tl%C3%A1si%20statisztika%201990-2015.pdf> (Letöltés ideje: 2018. november 14)

²⁸ Magyar Államkincstár - Nyugdíjfolyósító Igazgatóság 2018. február 8-án adott szóbeli tájékoztatása alapján.

²⁹ A hadigondozásról szóló 1994. évi XLV. törvény 14/A.§

³⁰ Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény 2.§.

³¹ A nemzeti gondozásról szóló 1992. évi LII. törvény 3.§ (2) bekezdése, és a hadigondozásról szóló 1994. évi XLV. törvény 8.§ (2) bekezdése.

³² A járási kialakításáról, valamint ezzel összefüggő törvények módosításáról szóló 2012. évi XCIII. törvény 26. § (1) bekezdése.

A SZOVJET KÉNYSZERMUNKÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ KÁRPÓTLÁSI IRATOK

2015. év folyamán történt jogszabály módosítások³³ következményeként az akkori kárpótlási hatóságként működő Igazságügyi Hivatal kárpótlási iratokra vonatkozó irattározási, archiválási feladatait átvette a VERITAS Történetkutató Intézet, amely az iratanyag maradandó értékű iratainak kezelésére a levéltári törvényben meghatározott állami szaklevéltárat kezdett működtetni.

A kárpótlási eljárások többsége kérelemre indult, és az igénylőnek kellett a jogosultság feltételeit igazolni, így legfőképpen olyan iratok vannak a VERITAS Történetkutató Intézet levéltárának birtokában, amelyeket az ügyfelek az eljárások során becsatoltak, a hatóság rendelkezésére bocsátottak. Ezek között megtalálhatóak a korabeli sérelem elszenvetését igazoló okiratok, illetve a sérelem elszenvető személyhez fűződő rokon kapcsolatot bizonyító okiratok is. Az iratanyag egyediségét bizonyítja az is, hogy majd minden ügyben megtalálhatók a túlélők visszaemlékezési, élettörténetei. Mivel a kárpótlási jogszabályok nem biztosítottak lehetőséget minden korabeli sérelem (pl. a szovjet hadifogság 1945. augusztus 1. előtti esetei) esetén a kárpótlásra, jelentős számú az elutasító döntéssel zárul ügyek száma, amelyek azonban így is értékes forrásanyagot tartalmazhatnak.

Milyen sajátos okiratok találhatóak a szovjet kényszermunkához kapcsolódó kérelmekben, amelyekkel az ügyfelek a jogosultságot igazolni szerették volna? Három részre oszthatóak az iratok, aszerint, hogy valamely korabeli okirattal kívánták-e a sérelmet igazolni, vagy más szervezet által kiadott igazolással, illetve tanú vagy saját nyilatkozattal.³⁴

Korabeli dokumentumok:

- II. világháború alatt keletkezett zsoldkönyv, behívó, szabadságolási igazolvány, leszerelési jegy, tábori levelezőlap, utazási igazolvány, a háborút követően kiállított katonakönyv,
- fotók, korabeli napilapok kivonatai,

³³ A Magyar Közlöny 2015. évi 150. számában került közzétételre a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény módosításáról szóló 2015. évi CLIV. törvény, illetve a VERITAS Történetkutató Intézet létrehozásáról szóló 373/2013. (X. 25.) Korm. rendelet módosításáról szóló 298/2015. (X. 14.) Korm. rendelet.

³⁴ E felosztás, illetve a felsorolt iratok listája nem teljes, csupán azok a példák kerültek felsorolásra, amelyekkel a szerző az irat keletkeztető kárpótlási hatóságoknál előbb hatósági ügyintézőként, majd vezetőként biztosan találkozott.

- Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) jegyzőkönyvei, Munkaszolgálatban Eltöltött Időt Igazoló Bizottság igazolványai (szovjet hadifogságba esett munkaszolgálatosok esetén),
- Debreceni Hadifogoly Átvevő Bizottság (hivatalosan: Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifogolygondozó Kirendeltsége Debrecen) által kiadott igazolványok,
- Nyíregyháza-Sóstógyógyfürdői Hadifogoly Fogadóállomás által kiadott igazolások,
- korabeli hadigondozási iratok.

Más szervezetek, intézetek által kiadott igazolások:

- Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár és Irattár igazolása,
- Nemzetközi Vöröskereszt igazolásai,
- Magyar Országos Levéltár igazolásai,
- Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség által kiadott igazolás,
- Romániai Magyar Demokrata Szövetség által kiadott igazolás,
- A kárpótlási hatóság mellett működő Társadalmi Kollégium állásfoglalása,
- Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége által kiadott igazolás,
- orosz hatóságok igazolásai a fogva tartásról, a rehabilitációról (elítéltek esetén),
- Magyar Politikai Foglyok Szövetségének igazolása (elítéltek esetén).

Nyilatkozatok:

- Tanúnyilatkozatok (legjobban akkor volt felhasználható, ha több tanú írta alá, és olyan személyek, akiknek személyes tapasztalataik voltak az elszenvedett sérelemről).
- A kérelmező nyilatkozata (általában önmagában nem volt elég a sérelem elszenvedésének igazolására, de értékes forrásanyag lehet a téma kapcsán).

ÖSSZEGZÉS

Ahogy a bevezetőmben is írtam, szerettem volna bemutatni, hogy a szovjet kényszermunkához milyen anyagi és erkölcsi rehabilitációs lehetőségek kapcsolódtak, illetve milyen irattípusokat tartalmaznak a kárpótlási kérelmek. Bízom benne, hogy tanulmányommal teljes képet adhattam erről a témáról. Nem vállalkoztam a jogalkotói munka kritikájára, hanem arra törekedtem, hogy bemutassak egy rendszert, amely sajnos nem volt tökéletes, hiszen nem tudta mindenki problémáját megoldani, viszont ilyen nem is lehetett alkotni már csak az elszenvedett sérelmek sajátosságai miatt.

gaiból fakadóan sem. Hiszek viszont abban, hogy a rendszerváltást megélt, sokat szenvedett embereknek és családjaiknak némi segítséget tudott nyújtani akár anyagi, akár lélektani értelemben a kárpótlás intézménye. Az eljárások során keletkezett iratanyagok pedig nagy segítségül lesznek a XX. század e szörnyű korszakának tudományos célú feldolgozásához.

